

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 113-139
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 113-139

PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIMLA *KIRMIZI SAÇLI KADIN*

Selva ÇELİK*

ÖZ: İnsanın bilinmeyen karanlığı, çocukluğuna, korkularına, özlemlerine yönelmesiyle ortaya çıkan psikanalize göre, bilinçdışıdır. Bilinçdışı, istenmeyen duygu ve düşüncelerin atıldığı bir yer gibi düşünüleceği gibi önemli bağlantıların bir araya geldiği hareketli bir yapıya da sahiptir. Dolayısıyla benliğimizi besleyen bir kaynaktır. 19. yüzyılın sonunda kişilerin bilinçdışı çözümlenmelerini yapmak amacıyla Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanaliz, zamanla edebî eserlerin çözümlenmesinde yardımcı bir yöntem olarak kullanılmaya başlanır. Psikanalitik edebiyat eleştirisi kuramı da yazarın kişiliğinin, biyografisinin ve bilinçdışının eserine yansıtıldığı sanatçıya dönük edebî metinlerin çözümlenmesinde sunduğu yeni ve farklı bakış açılarıyla metne yeni anlamlar katan bir kuram özelliği taşır. Tüm nevrozların karmaşası olan 'Oedipus Kompleksi' ise çocuğun, ebeveynleri arasındaki cinsel ilişkinin farkına varmasıyla yaşadığı kıskançlık ve rekabet duygularının ortaya çıkmasıdır. Bu çalışmada da Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Orhan Pamuk'un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eseri psikanalitik bir yaklaşımla incelenmiştir. Roman kahramanlarının nevroitik özellikler taşıdığı saptanmış ve bu durumun sebep olabileceği etkenler Freud'un geliştirdiği psikanalitik yöntemin kuramsal altyapısını oluşturan izleklerden biri olan 'Oedipus Kompleksi' ışığında ele alınmıştır. Çalışmanın

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Programı, e-posta: selvacelik72@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7099-810X

Geliş Tarihi (Received): 29.03.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 01.06.2020

sonucunda *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eserin psikanalitik edebiyat eleştirisi kuramı bağlamında çözümlenmeye uygun bir metin olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orhan Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın*, Oedipus Kompleksi, Psikanalitik Eleştiri.

KIRMIZI SAÇLI KADIN WITH A PSYCHOANALYTIC APPROACH

ABSTRACT: The unknown darkness of mankind according to psychoanalysis which appears when fronting one's childhood, fears and aspirations is the unconscious. As well as being considered as a space where unwanted feelings and thoughts are thrown, the unconscious also has a dynamic structure where important connections come together and therefore is a resource that nourishes our ego. Psychoanalysis, developed by Sigmund Freud at the end of the 19th century to realize the unconscious analysis of individuals, has been used over time as an auxiliary method in analyzing literary works. Theory of psychoanalytic literary criticism also features a theory which adds new meanings to the text with its new and different perspectives by the analysis of the literary texts which reflects the author's personality, biography, and the unconscious. 'Oedipus Complex', being the complexity of all neuroses, is the emergence of jealousy and competitive feelings that the child experiences by the awareness of the sexual intercourse between their parents. In this study, one of the most important figures in Turkish literature; Orhan Pamuk's novel, *Kırmızı Saçlı Kadın* (*The Red Haired Woman*), was examined with a psychoanalytic approach. The novel's characters were found to have neurotic characteristics and the factors that could be caused by this situation were discussed in the light of the 'Oedipus Complex', which is one of the lines forming the theoretical background of the psychoanalytic method developed by Freud. As a result of the study, it was understood that *Kırmızı Saçlı Kadın* is a suitable text for analysis in the context of the theory of psychoanalytic literary criticism theory.

Keywords: Orhan Pamuk, *Kırmızı Saçlı Kadın*, Oedipus Complex, Psychoanalytic Criticism.

Giriş

Psikanaliz yazarın, yapıtın ve okuyucunun bir noktada birleşmesini sağlayan çağdaş edebiyat eleştirisine yardımcı olan disiplinlerden birisidir. Psikanalizin ilk olarak nevroitik belirtilerin nedenleri üzerindeki belirsizliği kaldırdığını, daha sonra ruhbilimsel olguları irdeleyerek, bunlar üzerinde kalımsal psikoloji kapsamına giren bir çalışmayı gerçekleştirdiğini ifade

eden Freud'un çalışmaları, *Sanat ve Edebiyat* adlı kitabındaki incelemelerinde yer alır. Freud çalışmalarında, eserin yazarını ya da içeriğini esas alarak psikanalitik bir analiz yapar. Sanat ve edebiyata olan ilgisinden dolayı Freud'un geliştirdiği kuramı, sanat eserlerine ve tanınmış sanatçılara uygulaması, psikanalitik edebiyat eleştirisinin sanat eserlerine yaklaşımını göstermesi açısından yol gösterici bir niteliğe sahiptir denilebilir. Oğuz Cebeci'ye göre,

"Psikanalitik eleştiri sonucunda ulaşılan anlam diğer tüm anlamlandırmalara özel bir bağla bağlıdır; çünkü psikanaliz edebi eserin kökeninde bulunan ve zihinsel hayatımız için özel yeri olan bir fantezinin keşfedilmesini sağlar. Bu cinsten fanteziler bilinçdışı, çocuksu ve duygusal anlamda yüklü oldukları için, bunların keşfi ancak psikanaliz yoluyla mümkün olabilir. Bu çerçevede, bir öykünün belirli bir anlama geldiğini söylemek, bu öykünün bilinçdışı fantezisinin sosyal, ahlaki, entelektüel ve mitik terimlere dönüştürülmesi demektir" (2004: 188-189).

'Oedipus Kompleksi' ise Freud'un geliştirdiği, çocuğun anne ve babasının arasındaki cinselliğin farkına varmasıyla ortaya çıkan kıskançlık ve rekabet duygularının hâkim olduğu bir kavramdır. Freud bu kavramı nasıl geliştirdiğini ise Wilhelm Flies'e yazdığı bir mektupta şu şekilde dile getirir:

"İnsanın kendine karşı tamamen dürüst olması iyi bir alışkanlık. İşe yarar bir fikir geldi aklıma. Anne sevgisini ve babayı kıskanmaya kendimde de keşfettim ve şimdi histeri nöbetlerine giren çocuklarda her zaman o kadar erken görülmesi de, bunun erken çocukluk döneminin genel bir olgusu olduğuna inanıyorum... Eğer mesele buysa, Kral Oedipus'un aşkı, hikayenin gerektirdiği kaçınılmaz kadere karşı bütün mantıklı direnişlere rağmen anlaşılır olmaya başlar ve insan neden kaderin böyle cilveler yaptığı anlar. Herhangi bir nedensiz kişisel kadere duygularımız karşı koyar... Fakat bu Yunan miti, herkesin kendi içinde izlerini hissettiği için bildiği bir tutku yakalar. İzleyici kitlesinin her üyesi hayalinde bir zamanlar gelişmemiş bir Oedipus'tu ve gerçek yaşamda oynanan bu rüya, herkeste, mevcut durumunu hayalinden

ayırın bütün bastırma araçlarıyla birlikte korkuyla irkilme yol açar” (Berger, 2014: 116).

Bu çalışmada da Freud’un geliştirdiği psikanalitik yöntemin kuramsal altyapısını oluşturan izleklerden ‘Oedipus Kompleksi’ ışığında, Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eserinde yer alan karakterlerin psikanalitik bir okumaya tâbi tutulması amaçlanmıştır.

1. Romanın Özeti

1980’li yılların başında geçen roman, Cem ve ailesinin tanıtılmasıyla başlar. Cem, anne ve babasıyla Beşiktaş’ta yaşayan on yedi yaşında liseli bir öğrencidir. Annesi ev kadını olan Cem’in babası eczacıdır. Babasının eczanede nöbete kaldığı akşamlar annesinin hazırladığı kumanyayı babasına getiren Cem, zaman zaman babasının ailesinden uzak tuttuğu arkadaşlarıyla karşılaşır. Bu arkadaşlar annesi ile babasının kavga etmesine sebep olan babasının politik arkadaşlarıdır. Anne ve babasının ilişkilerine gölge düşüren diğer bir sebep ise babasının görüştüğü bayan arkadaşlarıdır. Baba bir gün siyasi şubeye götürülür, bir daha da kendisinden haber alınmaz. Baba-oğul arasındaki mesafeli ilişki de tam olarak kopar. Baba, Cem evlendikten sonra tekrar hayatına girecek, ancak roman içinde varlığı hep arka planda kalacaktır. Anne-oğul maddi sıkıntılar içinde yaşamlarını devam ettirmeye çalışırlar. Üniversiteye hazırlanabilmek için Deniz Kitabevi’nde çalışmaya başlayan Cem, orada pek çok kitap okuma imkânına sahip olur. Tüm hayatını etkileyecek ‘Oedipus Miti’ ile de ilk kez orada tanışır. Kitabevinden kazandığı paranın dersane için yeterli olamayacağını anlayan Cem, eniştesinin tavsiyesi ile Edirne yakınlarındaki Öngören kasabasına kuyu kazmak üzere Mahmut Usta’nın yanına çırak olarak gönderilir. Kısa sürede ikisi arasındaki yakınlaşma baba-oğul ilişkisine dönüşür. Şöyle ki, Cem’in Mahmut Usta için söylediği, *“Uzun burnunun deliklerinin nefes alıp verirken ağır ağır açılıp kapanışına-babam uyurken yaptığım gibi-hayretle baktım”* (Pamuk, 2016: 28) cümlesi ile Mahmut Usta’nın Cem’e,

“*Sen de iyi bir çırak olacaksın, bana oğul gibi olacaksın*” (Pamuk, 2016: 34) ifadesini dile getirmesi, aralarındaki baba-oğul ilişkisinin göstergesidir. Cem zaman zaman da Mahmut Usta’sı ile babasını karşılaştırır:

“O zaman bana hiç bağırmayan, beni hiç azarlamayan babamı özlerdim. Ama onun yüzünden parasızlık çektiğimiz ve burada çalıştığım için babama kızırıyordum da. Mahmut Usta babamın hiç yapmadığı gibi benimle ilgileniyor, hikâyeler anlatıyor, dersler veriyor ve ikide bir, iyi miyim, aç mıyım, yoruldu mu diye soruyordu” (Pamuk, 2016: 27).

İşin dışında birbirlerine menkıbeler, mitik anlatılar ve masallar anlatarak vakit geçiren ikilinin tartışmasına neden olan mit ise oğulun babasını öldürdüğü ‘Oedipus Miti’dir. ‘Oedipus Miti’: Thebai Kralı Laios ile Kraliçe Iokaste’nin oğlu olan Oedipus, Yunan mitolojisinin en trajik kahramanıdır. Iokaste hamile iken bir düş görür ve bu düş doğacak çocuğun babasını öldürüp tahta çıkıp annesiyle evleneceği yönünde yorumlanır. O yüzden bebek doğar doğmaz dağa bırakılır. Ayak bilekleri delindiği ve içinden bir şiş geçirdiği için bebeğe şiş ayaklı anlamına gelen Oedipus adı verilir. Korint Kralı Polybos ve eşi tarafından büyütülüp delikanlı çağına gelen Oedipus’a bir kâhin tarafından babasını öldürüp tahta geçip annesiyle evleneceği söylendiğinde ülkesini terk eden Oedipus, Delphoi tapınağına doğru yola koyulur. Yolda ise bir adamla tartışarak onu öldürür. Thebai’ye ulaşan Oedipus, şehirde korku salan canavar Sphinks ile savaşır onu yenince Laios’un boş kalan tahtına yerleştirilip bilmeden öz annesiyle evlendirilip üç çocuk babası olur. Yıllar sonra şehirde baş gösteren veba salgınının uğursuzluğunun kendi öz annesiyle evlenmesinden kaynaklandığını öğrenen Oedipus, iğneyle gözlerini kör eder. Iokaste ise kendini öldürür. Mahmut Usta hikâyeden hiç hoşlanmaz. Bilmeden de olsa Oedipus’un annesiyle evlenmiş olması ustayı rahatsız eder.

Kısa bir süre sonra Mahmut Usta, Cem ve beraber çalıştıkları diğer çırak Ali, Hayri Bey’in fabrika kurmak için istediği kuyuyu kazmaya

başlarlar, ancak su bulma işi gecikir. Hatta umudu kesen Hayri Bey, Ali'yi geri alır. Usta-çırak; baba-oğul baş başa kalır.

Özel işlerini karşılamak üzere kasabaya indikleri günün birinde Cem, romana ismi verilen Kırmızı Saçlı Kadın ile karşılaşır. Kitaptaki, “*Sanki ikimizde bir hatırayı arar, hatta sorgular gibi bakmıştık birbirimize*” (Pamuk, 2017: 23) cümlesi aralarındaki etkileşimi anlatır gibidir bizlere, çünkü Kırmızı Saçlı Kadın otuz yıl önce Cem'in babası Akın Çelik uğruna evini terk ettiği Gülcihan'dır. Gülcihan o kasabadaki 'Sarı Çadır'da tiyatro sergileyen 'İbretlik Efsaneler Tiyatrosu'nun oyuncusudur. Cem'in kendisini gördüğü gün ise sahnede Firdevsi'nin *Şehname* adlı eserinde yer alan 'Rüstem ve Sohrap Hikâyesi'ndeki Sohrap'ın annesi, Tehmine'nin rolünü sergilemektedir.

Hikâyeye kısaca değinecek olursak: İran'ın efsanevi kahramanı Rüstem bir gün atıyla ava çıkar. Fark etmeden Turan ülkesine gelir ve geceyi orada geçirir. Aynı gece atı çalınır. Atını aramaya koyulan Rüstem en yakın şehir olan Semengân'a gider. Oranın padişahı tarafından çok iyi karşılanır. Atının bulunması için emir verilir. O gün orada misafir olarak kalacak Rüstem için şölen bile verilir. Rüstem padişahın güzeller güzeli kızı Tehmine ile tanışır. Aynı gecenin sabahında kızı babasından ister ve nikâhları kıyılır. Birlikte oldukları gece Rüstem pazısındaki mührü çıkarıp doğacak olan çocuklarına takmasını ister. Atı bulunan Rüstem ülkesine geri döner. Dokuz ay sonra doğan babası gibi güçlü çocuğa annesi, Sohrap adını koyar. Sohrap biraz büyüdüğünde babasının kim olduğunu merak eder. Annesi babasının güçlü pehlivan Rüstem olduğunu söyler ama kimseye söylememesi için oğlunu öğütler. Ancak oğul Keykavus'u yenerek babasının İran; Efrâsiyab'ı yenerek kendisinin Turan şahı olmasını istemektedir. Kimsenin duymasında da bir çekince olmadığını düşünür. Semengân padişahı olan dedesi de her türlü yardımı yapar. Ancak Efrâsiyab, Sohrap'ın babasını görmeye gittiğini duyar ve bir plan yapar. Sohrap'a yardım etmesi için bir ordu gönderir.

Fakat amacı baba ile oğulu bilmeden birbirine vurdurmaktır. Nitekim planı gerçekleşir. Babasını aramak için yollara düşen Sohrap ve babası savaş alanında birbirlerini tanımadan savaşır ve hileyle baba oğulu bilmeden öldürür. Sohrap'ın oğlu olduğunu pazısındaki mührü görünce öğrenen Rüstem, acı gerçekle yüzleşir. Tehmine'nin haykırışı ise tüm ülkeyi inletir. İşte Cem'in Kırmızı Saçlı Kadın'ı çadırda gördüğü gün de izleyiciler hem sergilediği etkileyici Tehmine karakterinden hem de Kırmızı Saçlı Kadın'ın güzelliğinden büyülenmiş gibidirler. Her gün onu görmek için kasabaya giden Cem, Kırmızı Saçlı Kadın'ın sol görüşlü bir tiyatro grubuna mensup aynı zamanda bu gruptan biri ile evli olduğunu öğrenir. Ancak annesi yaşındaki Kırmızı Saçlı Kadın'a âşık olmuştur. Bir an bile onu aklından çıkaramayan Cem onunla evlenmeyi bile aklından geçirir:

"(...) Paramı, eşyalarımı alır almaz önce Kırmızı Saçlı Kadın'a gidecek, ona âşık olduğumu, Turgay'dan ayrılıp benimle evlenmesi gerektiğini söyleyecektim. Annem ne derdi bu işe? Kırmızı Saçlı Kadın mutlaka, ben senin annen yaşındayım, deyip bana gülecekti" (Pamuk, 2016: 63).

Her şeye rağmen bir gece birlikte olurlar. Cem ondan çocuğu olduğunu ancak otuz yıl sonra öğrenecektir. Gülcihan, Cem ile birlikte olmadan evvel yıllar önce birlikte olduğu adamın oğlu olduğunu bilmektedir, ancak Cem'in hiçbir şeyden haberi yoktur. Beraber oldukları gecenin sabahı Cem, ustası kuyunun içindeyken başına yukarıdan kova düşürür. Tek başına olduğundan yardım edemez ve suçluluk içinde kasabadan ayrılır. İstanbul'a geri dönen Cem, üniversiteyi kazanır. Başarılı bir şekilde eğitimini tamamlar. Ayşe adında bir kızla evlenir. Her türlü çabalarına rağmen çocukları olmaz. Ancak çocuğu olduğunda vermek istediği isim olan Sohrap'ı şirketlerine isim olarak seçer. Hikâye Cem'i derinden etkilemiştir. Hatta zaman zaman babasını düşündüğünde kendisini Sohrap'ın yerine koyar:

“Babam beni tıpkı Rüstem’in Sohrap’a yaptığı gibi bırakıp önce hapse, sonra başka bir hayata gidince onun yerine kendime başka babalar aramıştım. Babam kayıplara karıştı diye yıllarca kızmıştım ona” (Pamuk, 2016: 115).

Ustasıyla kazı yaptıkları yerde inşaat projesi alan Cem bölgeye gitmeden evvel bir posta adresinden gelen mektupla yıllar evvel bir gece birlikte olduğu Kırmızı Saçlı Kadın’dan, Enver adında bir oğlu olduğunu öğrenir. Kasabaya gittiğinde hem oğlunu hem de Mahmut Usta’yı merak eden Cem, ustasının o olaydan sonra sakat kaldığını ancak birkaç yıl önce öldüğünü öğrenir. Oğlu Enver ise kendisini Cem’e Serhat adında bir genç olarak tanıtır. Cem’e o gece ustasıyla kazdıkları kuyuya kadar eşlik eden Enver, kuyunun başında gerçek kimliğini açıklayınca aralarında bir tartışma çıkar ve Cem’in cebinden çıkardığı silahla tartışma boğuşmaya dönüşür. Enver kendini korumaya çalışırken babasını gözünden vurur ve kuyuya düşürür.

Romanın son kısmını Kırmızı Saçlı Kadın anlatmaya devam eder. Biz de Enver’in cezaevine gönderildiğini ve orada annesinin ısrarı üzerine babasını anlatan okuduğumuz *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı yazdığını öğreniriz.

2. Freudyen Psikanaliz

2. 1. Psikanalizin Doğuşu

Freud’un temellerini attığı insan ruhunun gizli noktalarını ortaya koymayı amaçlayan psikanaliz, ‘psykhe’ (ruh) ve ‘analysis’ (çözümleme) köklerinden oluşmuş, ‘ruh çözümleme’ anlamına gelen, Yunan kökenli bir kelimedir. *Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde*, “Sigmund Freud tarafından 19. yüzyılın sonlarında ileri sürülen ve giderek yaygın kullanım alanı bulan; serbest çağrışım, telkin ve aktarım yöntemiyle nevrozların iyileştirilmesi temeline dayanan psikolojik tedavi yöntemidir” (Demir ve Acar, 1997: 187); *Felsefe Sözlüğü’nde* ise Ahmet Cevizci tarafından psikanaliz, “Özel olarak, Freud’un düşünce, çalışma ve eserleriyle birleştirilen psikoloji ve ruhsal tedavi anlayışı, genel olarak da Breuer ve

Freud'un 1880 ve 1890'lı yıllardaki araştırma ve düşüncelerinden çıkan psikoloji akımı" olarak tanımlanır (1999: 716).

Psikanalizin doğuşu Freud tarafından gerçek adı Bertha Pappenheim olan Anna O. vakasına dayandırılmaktadır. Kendisinin bu bilim dalının ilk gelişim evresinde katkısı olmadığını, Viyanalı hekim Josef Breuer'un psikanaliz yöntemini ilk kez histerili bir kız üzerine uyguladığında (1880-1882) kendisinin henüz üniversitede okuyor olduğunu son kalan bitirme sınavına hazırlandığını belirtir (Freud, 1996: 9-10).

Sebebini bilmediği sıkıntılar çeken Anna O. sıkıntılarında kurtulabilmek için Zürih Okulu temsilcilerinden biri olan psikiyatr Josef Breuer'den destek alır. Freud'un hem hocası hem de çalışma arkadaşı olan Breuer, Anna O.'nun histeriye bağlı sıkıntılarında ancak kendi kendini tedavi etmesiyle kurtulabileceğini söyler. Anna O. yaşadığı olayları, düşlerini eksiksiz olarak anlatır ve sırf konuşma yoluyla bile sıkıntılarında kurtulabildiğini fark eder. Henüz Breuer ve Freud tarafından sisteme oturtulmamış olan bu yöntem "konuşan tedavi" adı verilir. Seanslar sırasında Anna O. kendiliğinden hipnoz adı verdikleri bir ruh hâline girerek, bilinç dışında gelişen rahatsızlıkları bilinçli konuma getirilerek rahatlar. Tedavi sırasında Anna kendisiyle konuşanın Breuer olduğundan emin olabilmek için onun ellerini hissetmek ister. Ancak bu şekilde tedavi sonuç verir. Fakat bir süre sonra Anna, herkese Breuer'den hamile kaldığını söyler. Evli olan Breuer tedaviyi sonlandırır. Hastayı telkinle etkileme yöntemi ve hastaya hipnoz uygulaması Breuer tarafından ilk kez Anna'nın tedavisinde kullanılır. Hipnoz esnasında hastalık belirtilerinin kökenini özellikle hastanın kendisi bulunca belirtiler de ortadan kalkar. Breuer bu şekilde hastanın rahatsızlığını kendisinin çözmesine yardımcı olan tedaviye *arındırıcı yöntem* adını verir. Hasta bilincinde yer alan birbirine eklemleyemediği, kopuk düşünceleri ilk başta birleştiremez ancak hipnoz seanslarında hasta anlattıklarını ayıldığında hatırlayamaz. Buradan da her

belirtinin sebebinin bilinçaltına gizlenmiş bir anıdan kaynaklandığı düşünülebilir. Breuer de hastası Anna O.'nun tedavisi esnasında işte bu gizlenmiş anıları bulup, bilince çıkararak belirtiyi yok eder. Dolayısıyla, Breuer'in arındırma yönteminin psikanalizin temeli olarak gösterilmesi uygun olacaktır.

Şüphesiz Freud'un psikanaliz kuramlarının temelinde cinselliği ön plana çıkarması ve travma kuramını ortaya atmasında psikanalizin başlangıcında olduğu gibi Anna O. vakasının izleri görülebilir. Nitekim Anna'nın tedavi esnasında, gündüz fantezilerini, deneyimlerini anlatırken, Breuer'un ellerini tutmak istemesi ve ondan hamile kaldığını iddia etmesi, Freud'a Anna'nın âşık olduğunu düşündürür. Çok sonra Freud, cinsellik kuramını ortaya atmış olsa bile Breuer asla bunu kabul etmez. Oysa Freud, tüm histerik nevrozların temelinde gerçekleştirilememiş ve bastırılmış arzuların yattığını söyler. Tüm bu düşüncelerin neticesinde Freud'un histeri anlayışının önemli bir parçası olan 'Travma Kuramı' biçimlenmiş olur.

Histerikler daha cinsel dürtülerinin ortaya çıkmadığı bir dönemde bir baştan çıkarma olayına maruz kalırlar ve bu olay onlarda travmaya sebep olur. Cinsel dürtülerin aktif olmaya başladığı ergenlik dönemine gelindiğinde akla gelen bu travma, nevroz ve psikoz gibi hastalıklara yol açar. Freud'un çocukların cinsel içgüdülerini ön plana çıkararak masumiyetlerini yok ettiğinden, yetişkinlerin ise sapkınlıklarının ana sebebi olarak gösterdiği bu kuramından bahsettiği *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* adlı kitabı, en çok tepki gören eseri olmuştur. Travma Kuramı başlangıçta basit bir parçası olan daha sonra ağırlık kazanan 'Oedipus Kompleksi'yle son bulur. Çünkü kısa bir süre sonra Freud da kendi tedavi seansları sırasında hastalarının çocukluk sırasında yaşadıklarını iddia ettikleri cinsel ilişki olaylarının, hastaların fantezi görüntülerinden kaynaklandığını fark ederek bu kuramla ilgili fikir değişikliği yaşamıştır. Ancak tümüyle reddetmemiştir.

“Yıllar sonra, travmaya yol açıcı fantezi görüntülerini, çocukluğun ilk evrelerinin gerçekliği içine, hatta çocukluk öncesi bir evreye oturtmaya çalıştığını göreceğiz” (Octave, 1992: 46-47).

‘Oedipus Kuramı’ ise sansasyonel etkiyi yıllarca muhafaza etmiş, en önemli psikanalitik kuramdır.

2. 2. Oedipus Kompleksi

1897 yılında Freud, ‘Oedipus Kompleksi’ni kendinden yola çıkarak ortaya koyar:

“İnsanın kendisine karşı düriüst olması iyi bir alışkanlıktır. Genel bir düşünce aklıma geldi. Anneme tutkunluğumu ve babama duyduğum kıskançlığı kendimde yakaladım ve histerikleşmiş çocuklarda rastladığımız ölçüde gerilere gitmese de bunu çocukluk döneminin başlangıcına ait genel bir olay sayıyorum. Eğer gerçek buyusa, kötü alınyazısının hazırladığı koşulları aklın her türlü karşı çıkışına karşın, Kral Oedipus’un gücünün ve daha sonraki alınyazısı dramının neden sefil bir çöküntü ile noktalandığını anlamak mümkündür” (Ertüzün, 2012: 48).

“Freud, Oedipus Kompleksini tarih öncesi çağlara dayandırmak adına bir mitos uydurur. Bu mitosa göre, oğulları üzerinde güçlü bir otoriteye sahip olan ilkel baba aynı zamanda kadınlar üzerinde de özgür haklara sahiptir. Ona hayran oldukları kadar ondan nefret eden oğulları, babalarının sahip olduğu mutlak gücün kendilerine geçebilmesi için onu öldürüp yiyeceklerdir. Ancak birbirleri ile eşit konumda olan kardeşler birbirlerini öldürme korkusuyla bu gücü kullanmazlar ve bunun sonucunda da kazandıkları bu gücü iktidarı kastre ederler” (Ertüzün, 2012: 51).

Bu fikirten memnun olan Freud, fikri yayma evresine gelince tedirgin olur. *“İlerleyen zamanlarda, doğru olmadığı ispatlanabilecek olan bu mitosun ille de böyle olmuş olması gerekmediğini kendi de itiraf etti” (Ertüzün, 2012: 24).*

‘Oedipus Kompleksi’ni Freud, Sophokles’in Kral Odipus tragedyasına dayandırır. Bir kâhin Kral Laios’a bir erkek çocuğunun olacağını, kendisini öldürüp Kraliçe Iokaste ile evleneceğini söyler. Babasının öldürtmek istediği

Oedipus, ancak annesi tarafından dağa bırakılır. Çocukları olmayan Kral Polybos ve eşi tarafından büyütülen Oedipus, bu sefer kâhinden bir gün babasını öldürüp babasının yerine geçip annesiyle evleneceğini öğrendiğinde Oedipus, bu duruma meydan vermemek üzere ülkesinden ayrılır. Yolda kavga ettiği yaşlı bir yolcuyla öldürür. Thebai şehrine gider. Bu şehir halkı Sphinks adında bir canavarın zulmüne uğramıştır. Ancak Oedipus bu canavarla mücadele eden tek kişi olabildiğinden Kraliçe ile evlendirilmeye layık görülür. Çok geçmeden şehirde veba salgını baş göstermeye başlar. Sebebi ise kralın öldürülmesine bağlanır. Katilin bulunması emredilince Oedipus araştırmalarından katilin kendisi olduğunu keşfeder. Kâhinin dediği çıkmıştır. Yolda kavga edip öldürdüğü kişinin gerçek babası Kral Laios, evlendiği ve üç çocuğun annesinin ise gerçek annesi Iokaste olduğu gerçeğiyle yüz yüze gelir. İğne ile gözlerini kör eder. Annesi Iokaste ise oğlu ile evlendiği gerçeğini duyunca hayatına son verir.

Sonuç olarak, Yunan kahramanı Oedipus öldürdüğü adamın babası, evlendiği kadının ise annesi olduğunu bilmemektedir. Yaptığı işten habersizdir. Bu durum da Freud'a göre bilinçsizliğin bir yansımasıdır. Erich Fromm ve Carl Gustav Jung adlı bilim adamları Freud'u desteklemezler. Fromm'a göre 'Odipus Kompleksi'nde anneye duyulan aşk değil, babanın otoritesine karşı duyulan bir isyan söz konusudur. *Rüyalar, Masallar, Mitoslar* adlı eserinde Freud'un düşüncesine şu şekilde cevap verir:

"Eğer Freud'un görüşleri doğru olsaydı, Oedipus, Laios ve Iokaste'nin onun babası ve annesi olduklarını bilmeden, ilk önce Iokaste ile tanışmalı, ona aşık olmalı, onunla evlenmeli ve daha sonra da babasını öldürmeliydi. Fakat Kral Oedipus'ta, Oedipus'un Iokaste'den hoşlandığı yazmamaktadır. Ayrıca ona aşık bile olmamıştır. Iokaste ile evlenmesinin tek sebebi, bu kadının taht ile birlikte verilmiş olmasıdır. Eğer gerçekten ensest arzuları gündemde olsaydı, eserde anne ve oğul arasındaki bir cinsel arzunun belirtisi gerekmez miydi?"
(Fromm, 1997: 257).

Fromm, bu mitte asıl anlatılmak istenenin, çocuğun babasının otoritesine karşı isyanının olduğunu, anne ile oğlun evlenmesinin geri planda kalarak önem taşımadığını düşünür. Kral Oedipus bilmeyerek bile olsa babasını öldürüp annesi ile birlikte olarak babasının otoritesini yok eder ve ona karşı zafer kazanır. Fromm bu yorumuyla ortada ensest bir arzunun olmadığını, asıl anlatılmak istenenin, ataerkil toplumda var olan baba otoritesine karşı bir isyan olduğunu ortaya koymuştur. Jung ise 'Oedipus Kompleksi'nin Freud'un düşündüğü gibi bir evrenselliğe sahip olduğuna inanmaz. Jung'a göre çocuğun anneye duyduğu büyük sevgi cinsellikten değil, annenin oğluna karşı gösterdiği şefkat duygusundan kaynaklanmaktadır. 'Oedipus Kompleksi'nin, çocuğun anneye olan ilgisini fark eden babanın onu durdurmak için çocuğa koyduğu yasaklardan doğduğuna inanan Jung'a göre, Oedipus ensest tabusunun bir uzantısıdır. Freud ise bu eleştirilere şu şekilde cevap verir:

"Kral Oedipus söylencesinin gerçekte psikanalizin yorumlarıyla öldürdüğü kişinin babası, evlendiği kadının annesi olduğunu Oedipus'un bilmediği öne sürülmüştür. Ancak burada gözden kaçan bir şey varsa, söylencedeki değişikliğin konuya sanat açısından yaklaşımda zorunlu nitelik taşıdığı, söylenceye yabancı bir öge katmayıp yalnızca söylence kapsamındaki öğeleri ustaca kullandığıdır. Oedipus'un bilmezliği, erişkinlerde Oedipus Kompleksi tümüyle içine gömüldüğü bilinçsizliğin yasal bir anlatımı, kahramanı suçsuz gösteren ya da göstermesi gereken kehanetin bir zorunluluğu, bütün erkek evlatları Oedipus Kompleksi'ni yaşamaya yükümlü kılan yazgısal kaçınılmazlığın bir benimsenişidir" (Freud, 1938: 139).

Freud çocuğun doğduğu andan itibaren 'Oedipus Kompleksi'nin etkisi altına girdiğine inanır. Çocuk için ilk sevi objesi, kendisini besleyen anne memesidir; sevgi, doyurulmuş besi gereksinimine bağlı olarak kendini açığa vurur çocukta diyerek 'Oedipus Kompleksi'nin ne kadar erken bir dönemde var olduğunu ortaya atar. Kız ya da erkek olsun çocuk anne memesini kendinden bir parça olarak görür ve gitgide bu obje anneye

dönüşür. Onu beslemenin yanında onun her şeyiyle ilgilenmektedir. Bu durumda anne, çocuk için onu baştan çıkararak ilk kişidir. İlerleyen yaşlarda da annenin değeri çocuğun ilişkilerinde etkili olur. Bu durum ‘Oedipus Kompleksi’nin önemini vurgular niteliktedir.

‘Oedipus Kompleksi’nin gelişimine erkek ve kız çocuklarında ayrı ayrı değinilecek olunur ise; erkek çocuk gerçekleştirilmenin imkânsız olduğu üç arzusunun himayesi altındadır. Annenin bedenine sahip olma arzusu, özellikle babanın bedeni tarafından sahip olunma arzusu, özellikle babayı ortadan kaldırma arzusudur. Çocuk bu arzularını gerçekleştiremeyince, gerçek olmadığı hâlde var gibi görünen hayaller üretir. Sahip olma arzusu doktorculuk oynama, bedenini sergileme şekillerinde kendini gösterir. Çocuk annesini hiç kimseyle paylaşmak istemez. Freud çocuğun cinsel organını ilk fark ettiği dönem de annesine karşı bir nesne yaptırımı oluşturduğunu ileri sürer. Bir diğer arzu annenin ya da babanın nesnesi hâline gelme çabası ile karşımıza çıkar. Son olarak ortaya çıkan arzu babayı ortadan kaldırma arzusudur. Çocuk bir yandan otoritesine hayranlık duyduğu babası ile özdeşleşirken, diğer yandan onun yerini almak ister. Artık babası onun yoluna çıkan bir engeldir. Baba ile özdeşleşme artık düşmanca bir duruma yönelir. Çocuk annesi için önemli olan babanın yerini almak ister:

“Babasının evde olmadığı zamanlar annesiyle yatmasına izin verilirken babası eve döndüğünde onun bu saltanatına son veriliyorsa, bu durumun yarattığı hayal kırıklığı çocukta derin yıkımlara sebep olur. İşte erkek çocuğun hayâl dünyasından gerçek dünyaya aktardığı Oedipus Kompleksi’nin içeriği budur” (Coşkun, 2012: 61).

Kız çocuklarında ‘Oedipus Kompleksi’ farklı bir şekilde gelişir. Kız çocuğu tıpkı erkek gibi ilk önce annesini arzulamaktadır. Ancak erkek cinsel organına sahip olmadığını hissettiğinde annesini sorumlu tutar ve ondan uzaklaşır. Annesinin kadınlığını ve babasına olan yakınlığını kıskanmaya

başlar. Erkek çocuk anneye nasıl âşık oluyorsa kız çocuk da babaya âşık olur. Erkek çocukta 'Oedipus Kompleksi'nin ortadan kalkması ile anneye yapılan nesne yaptırımının ortadan kalkması gerekir. Bunun yerine çocuk ya annesiyle ya da babasıyla özleşecektir. Babasıyla özdeşleşmesi normal olarak değerlendirilmektedir. Böylece çocuk anneye sevgisini muhafaza eder ve erkeksi karakteri yoğunlaşmaya başlar. Aynı şey kız çocuğu için de geçerlidir. Anneye özleşir ve kadınsı davranışlar sergiler. Farklı sonuçlarla da karşılaşılabilir. Kız çocuk babasına sırt çevirmek zorunda kaldığında erkeksi tarafını öne çıkarabilir, dolayısıyla özdeşleşmesi babaya yönelebilir. Bu kız çocuğunun erkeksi tarafının güçlü olup olmadığına bağlıdır. Erkek çocuğu da anneyi kıskanıp, anneye sevgi göstermeyip bir kız çocuğu gibi babasına karşı kadınsı bir durum sergilemeye başlayabilir. Denilebilir ki, Ödipal dönemin sonunda çocuğun anneye mi babayla mı özdeşleşeceği, kadınsı ya da erkeksi cinsellik eğilimine bağlıdır. Freud'a göre, "*Bir bireyde bu iki özdeşleşmenin farklı şiddetlerde belirmesi, bu bireyde iki cinsel yönelimden hangisinin ağır bastığını ifade edecektir*" (Freud, 1938: 93).

Çocuğun Oedipus döneminde yaşadığı olaylar, değişimler ve seçimler gelişimini etkilediği gibi bireyin tüm yaşantısında da hissedilir.

2.3. Freudyen Psikanalizin Edebiyatla İlişkisi

Freud sanat eserlerinin doğuşunu oyunlara dayandırır ve yazarı oyun oynayan çocuğa benzetir. Ona göre oyun oynayan çocukla sanat eserini yazan bir yazar aynı işi yapar. Çocuk, gerçek dünyadan edindiği deneyimlerle, çevresindeki yetişkinleri gözlemleyerek ve hayal gücüyle kendine bir dünya kurar ve bu dünyada kendi gerçeğini yaşar. Çocuk gerçek dünyayı taklit eder. Ancak çocuk dünyanın somut nesnelereyle oyunda seçtiği nesnelere, durumları özdeşleştirir ve oyunu gerçeklikten ayırabilir. İşte bu da çocukların hayal kurarak yarattıkları bu kurmaca dünyayı, yetişkinlerin düş kurma eyleminden ayırır. Yazar da çocuğun yaptığı gibi

hayal gücüyle ve kendinden parçalar ekleyerek kendine bir dünya yaratırken gerçek dünyayla sınırlarını çizer.

Çocuk büyüyünce oyun oynamaktan vazgeçmiş gibi görünür ise de durum böyle değildir. İnsanın sevdiği bir şeyden vazgeçmesi kolay değildir. Dolayısıyla, yetişkin gerçek nesnelere ile oyunu bağdaştırmaya son vermiştir. Artık gündüz düşleri, düş kurmanın yerini almıştır. Ancak toplum yetişkinlerden oyun oynamak ve düş kurmak yerine gerçek hayata dönmelerini bekler. Düşler de diğer insanlar tarafından bilinmemesi gereken özel durumlar olacağından saklanması tercih edilir. Freud gündüz düşlerinin bu kadar saklanmasına rağmen onlar hakkında pek çok bilgiye sahip olduğumuzu düşünür ve kaynağının da ruhsal sıkıntıyla doktora giden hastalar olduğunu belirtir. Hastalar doktorlara seans sırasında hayallerini anlatmaktadır. Freud da yaşadığı deneyimlerden hayalin sadece nevrozlar tarafından değil, sağlıklı herkes tarafından kurulabileceğini saptar. Aynı zamanda doyuma ulaşmamış kişiler hayal kurar. Düşler doyurulmamış isteklerden kaynaklanır. Hayallerimizin gece gördüğümüz düşlerle de bağlantısı vardır. Onlar da gündüz düşleri gibi bilinçaltına ittiğimiz isteklerimizden kaynaklanır. Aralarındaki fark gündüz düşleri aşırılaştığında psikoz ve nevroz gibi ruhsal hastalıklara neden olur.

Gündüz düşleri, çocuk oyunu ve sanat eseri arasındaki benzerlik, hayal kurmaya dayanır. Dolayısıyla sanatçının sanat eserini yaratırken bastırılmış arzuları ve bilinçdışının etkisi unutulmamalıdır. Sanatçılar konu belirlerken ya kendilerine ait özgün bir eser oluştururlar ya da eski mitler ve destanlardan faydalanırlar. Ama her ikisinde de bilinçdışının varlığı hissedilir. Özgün eserler de yazarlar, her zaman başkahramanı diğer kahramanlardan farklı yere koyarlar. Başına ne gelirse gelsin ona hiçbir şey olmaz. Freud'a göre sebebi kahramanın gündüz düşlerinin ve hikâyelerinin ortak ögesi olan Ben'in bilinçdışı yansımından dolayıdır. Gündüz düşleri ile sanat eseri arasındaki bağı güçlendiren bir başka nitelik ise ikinci

plandaki karakterlerin iyiler ve kötüler olarak ayrılmasıdır. İyiler her zaman Ben'in yanında yer alırken kötüler ise Ben'e her zaman düşman bir tavır sergiler. Karakterlerin bu şekilde gruplandırılması ancak gerçek hayattaki karakterlerle hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Dolayısıyla bu durum gündüz düşleri ile sanat eseri arasındaki bağı desteklemektedir. Ben'in esere yansması sadece herkesin hoşuna giden romanlarda görülmez. Freud'un ruhsal olarak değerlendirdiği romanlarda da karşımıza çıkar. Bu eserlerde yazar, anlatıcısını sanki başkahramanın aklına yerleştirir, diğer kahramanlara dışarıdan üçüncü bir şahıs olarak bakar. Bu durum Freud'a göre sanatçının Ben'inin birkaç Ben'e parçalandığını ve kendi yaşamındaki ruhsal çatışmaları eserindeki birkaç kahramanla özdeşleştirerek okura sunduğunu gösterir. Başkahramanın diğer karakterlerin yaşantılarına seyirci olarak baktığı, pasif rol aldığı eserler de vardır. Freud bu eserlere Emile Zola'nın pek çok eserinde rastlandığını söyler ve Ben'in pasif rol aldığı bu durumu şöyle değerlendirir:

“Yaratıcı yazar olmayan ve böyle adlandırılan gruptan bazı noktalarda ayrılan bireyin ruhsal çözümlemesinin bize egonun izleyici rolüyle yetindiği benzer gündüz düşleri çeşitlemelerini gösterdiğini belirtmeliyim”
(Freud, 1938: 132).

Freud, Ben'ini bilinçdışı olarak eserine yansıtan bu tür yazarlara örnek olarak Fyodor Mihailoviç Dostoyevski'yi gösterir. Yazarın *Karamazov Kardeşler* adlı eserinde ölüm ve baba katlinin izlerinin görüldüğünü, sara hastalığının histerik kaynaklı olduğunu ve nevrozun belirtisi olduğunu düşünür. Dostoyevski'nin yaşadığı duygusal yoğunluk, karmaşık olan sanatçı yeteneği, bununla birlikte var oluşunun ağırlığını Ben'i kaldıramaz. Ben'in bütünlüğünü kaybetmesi ise nevroza sebep olur:

“Freud'un emosyonel sara olarak adlandırdığı bu durum, aslında normal olmayan bir psikik yaşamın dışı yansımasıdır. Dostoyevski sara hastalığına tutulmadan önce, yani çocukluk döneminde, ölümü andıran nöbetler geçirir. Freud bu nöbetlerin gerçekten ölmüş biriyle ya da hayatta ama ölmesini

arzuladığı bir kişiyle özdeşleşme sonucu ortaya çıktığını düşünür. Aslında dikkate alınması gereken ikinci türden bir özdeşleşmedir” (Freud, 1938: 427-428).

Bu özdeşleşmede ölüm nöbetleri Ben’in kendine vermiş olduğu cezadır. Burada kişi, başkasının, aslında babasının ölümünü arzulamıştır; ancak kendisi diğer kişi olduğu için bu durumda ölen de yine kendisidir. Dostoyevski’nin *Karamazof Kardeşler*’de ölümünü istediği kişi olumsuz baba imgesine benzeyen, sürekli rekabet ettiği babasıdır. Dolayısıyla, erkek çocuğun annesine ulaşmada babayı engel olarak gördüğünü ve onun yerine geçmek isteğini Freud’un kuramından çıkarırız. Freud’a göre, sonra saraya dönüşecek olan bu ölüm nöbetleri, babasının ölümünü istediği için Ben’in kendisine vermiş olduğu bir cezadır. Çocuğun babasını anneye ulaşmada engel görüp kaldırma isteğinin kastre edilme endişesi ile bastırıldığı hipotezi, psikanalizin bel kemiğini oluşturan önemli kuramlardan biridir. Bu korku aşırıya kaçıp çocuğun hastalanmasına sebep oluyor ise çocuk babayla özdeşleşme olgusunu Ben’ine iletir. İşte zamanla Ben’den ayrı ama egemenliği altına alan bu parçaya Üst Ben adı verilir. Üst Ben etken/sadist duruma geldiğinde, Ben’de edilgen/mazoşist bir nitelik kazanır. Ben’deki cezalandırma ihtiyacının karşılanması, Üst Ben’in Ben’e karşı sergilediği sert tavırdan kaynaklanır. Freud’a göre Dostoyevski’nin çocukluğunda yaşadığı onun ölüm diye nitelendirdiği bu nöbetler, Üst Ben’in ceza olarak Ben’e yaşattığı şey, babayla özdeşleşmenin sembolik yansımasıdır.

Görülüyor ki, insanın kendine bile itiraf edemediği arzuları, insan ruhunu, fantezileri inceleyen psikanaliz, bu bastırılmış duyguların farklı şekiller verilerek sanatsal bir ifade ile yansıtıldığı ve ortaya çıkma imkânı bulduğu edebiyatın içine de girerek eserleri bir maske olarak görüp ve gizlenmiş insanı ortaya çıkararak aslında eserin derinliklerinde anlatılmak istenen duyguları da okurla buluşturur.

3. Psikanaliz Edebiyat Kuramı Çerçevesinde *Kırmızı Saçlı Kadın*

Baba-oğul ilişkisi edebiyatın vazgeçilmez konularından biridir. Homeros, Shakespeare, Kafka, Dostoyevski, Stendhal ve Turgenyev gibi birçok edebiyatçı ve romancı eserlerinde baba-oğul ilişkisi çerçevesinde kuşak çatışmalarını, iktidar muhalefet çekişmelerini sorgular:

“Psikanalist yöntemin roman incelemelerinde kullanılmasıyla sistematik biçimde saptanan, teorize edilen bir tema olarak beliren baba oğul ilişkisi, edebi metnin çözümlenmesinde önemli bir anahtar haline gelir” (Demir ve Acar, 2012: 97).

Çocukların karşı cinsten ebeveynlerine karşı besledikleri arzuların bastırılması üzerine temellenen ‘Oedipus Kompleksi’nin köklerinin de edebiyatta baba-oğul ilişkisine dayandığı söylenebilir. Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı eserindeki karakterlerin, buldukları dönem, yaşadıkları hayat tarzları ve yaptıkları seçimlerde bunu hissetmemek mümkün değildir. Orhan Pamuk’un 2016 yılında yayımlanan *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı, başkahraman Cem’in romanda anlatılan öyküsü, oğul-baba-anne üçgeni olan Freud’un şemasına yerleştirilebilir. Romanda entelektüel babanın olumlu yönü oğluya arkadaşça ilişki içinde olmasıdır. Fakat aileyi, oğul on altı yaşındayken terk eder. Oğul bu yüzden babaya kızgındır. Anne ise evde otoritedir, aynı zamanda oğlunun ruhunun derinliklerine inebilen tek kişidir. Baba evden gidince oğul anne ile birlikte kalmaktan hoşlanır. Freud’un fısıltısı hissedilir gibidir. Hatta yıllar sonra babasıyla görüşüp onu kaybettiği gün yaşananlar dikkat çekicidir:

“Mezarının başında (...) ikili üçlü topluluklar halinde dikilip sigara içerek, namazı bekleyen siyasi arkadaşları. Cenaze namazı, töreni, defin hepsi birbirine karışmış, gene” (Pamuk, 2016: 135).

Hemen ardından gelen cümle ise şu şekildedir: *“Çok anlatmak istememe rağmen konumuzla ilgisi olmadığı için cenaze ayrıntılarına girmeyeceğim”* (Pamuk, 2016: 135). Acaba Cem’in cenaze ayrıntılarına girmemesi

konumuzla ilgisi olmadığı için mi? Hâlbuki, konusu baba-oğul ilişkisi üzerine kurulmuş romanda babanın cenaze töreninin ayrıntılarına girilmesi olağan gibi gözükmemektedir. Babanın ismi Akın Çelik, sadece bir kez romanın ilk sayfalarında geçer. Baba romanda bir özne olarak değil, Cem'in babası olarak yer alır. Bu babanın hem fiziksel hem de ruhsal olarak uzaklığının bir işareti gibi görülebilir. Babanın okuyucuya yeterince tanıtılmaması, 'Oedipus Kompleksi' babaya karşı düşüncede beslenen öldürme arzularının suçluluğuyla da ilişkilendirilebilir.

Eserde babanın kökü ve gençliğine ait bir ayrıntı yoktur. Seksen darbesi öncesi birkaç kez cezaevine girip çıktığına, 'Maocu' bir örgütte yer aldığına ilişkin göndermeler vardır. Ayrıca okuduğu kitaplar hakkında bilgi verilir. Baba, metinde okuması için Karl Wittfogel'in *Doğu Despotluğu* adlı kitabını önerir. Ama babanın kitabı okumadığı açıkça bellidir. Baba ince bir mizahla değersizleştirilir. "(...) babamın bu kitabı bize niye önerdiğini çıkaramadık. Kitapta babalar ve oğullar üzerine hiçbir şey yoktu" (Pamuk, 2016: 34). Baba romanda sadece bu özellikleriyle ifade edilmiştir.

Oğul dersane harçlığı biriktirmek için daha sonra kuyu kazma işi için çırak olarak Mahmut Usta'nın yanına gider. Mahmut Usta'yı babası gibi görür. Yeni bir baba-oğul ilişkisi başlar. Mahmut Usta, Cem'in babasızlığının içinde yarattığı acıyı giderir niteliktedir. Baba eserde ne kadar silik gösterilmiş ise Mahmut Usta da o kadar detaylı anlatılmıştır. Usta'nın babasının Sivas'ın bir kazasından göç ettiğini, bahçıvanlık yaptığını, ustanın da Ermeni bir kuyucu ustanın yanında bu işi öğrendiğini kendi ifadelerinden öğreniriz. İnançlı, geleneklere bağlı oluşuna, mücadeleci tavrına şahit oluruz:

"Babam siyasi sır tutma alışkanlığından, yaptığı önemli şeylere beni katmaz, fikrimi almazdı. Mahmut Usta ise kuyuyu nerede kazacağına karar verirken önce düşüncelerini benimle paylaştı. Burasının zor arazi olduğunu anlattı. Bu çok hoşuma gitti, onu sevdim. Ama sonra içine döndü ve kararı

bana hiç sormadan, açıklamadan verdi. Üzerimdeki gücünü, ilk böyle hissettim. Babamdan hiç görmediğim bu şefkat ve yakınlıktan hem hoşlanarak hem de bir anda ona kızarak” (Pamuk, 2016: 19).

Mahmut Usta da Cem’i oğlu yerine koyar:

“Mahmut Usta’ya göre usta-çırak ilişkisinin sırrı, baba-oğul ilişkisine benzemesiydi. Her usta, bir baba gibi çırağını sevmek ve korumak ve eğitmekle yükümlüydü. Çünkü işi sonra çırağına miras kalacaktı. Bunun karşılığında çırağın görevi de ustanın işini öğrenmek, onu dinlemek ve ona itaat etmektir. Usta ve çırak arasına sevgisizlik ve isyankârlık girerse, tıpkı bir baba oğula olacağı gibi ikisi de biter” (Pamuk, 2016: 34).

Freud’a göre erkek çocuk babayı ideal bir figür gibi sever, aynı zamanda da çekinir. Baba bir baştan çıkarıcı gibi görülüp arzulanır, ancak babadan bir rakipmiş gibi nefret edilir. Mahmut Usta, Cem için ideal bir baba figürüdür. Onu babası yerine koyar ve örnek alır. Burada ‘Oedipus Kompleksi’nin yanı sıra Üst Ben’in birey üzerindeki etkileri de görülmektedir. Ben’den koparak gelişen Üst Ben, ebeveyn tutum ve davranışlarını benimser. Çocukluk döneminde annenin ve babanın örnek alındığı davranışlar ilerleyen dönemlerde çocuk tarafından önemli olan başka kişilere kayar. Romanda da Cem babasıyla başladığı özdeşleşmeyi Mahmut Usta’ya yansıtır. Nasıl çocukken baba gibi olmak istiyorsa artık ustası gibi olmak istemektedir. Çalıştıkları süre zarfında Cem, Mahmut Usta’dan çok şey öğrenir ve ona itaat eder. Hem ona saygı duyar ama aynı zamanda da korkar. *“Babamdan hiç görmediğim bu şefkat ve yakınlıktan hem hoşlanarak hem de bir anda ona kızarak. (...) Çocuktum; o benim arkadaşım, hatta babam değil, ustamdı. Onda babalık bulan bendim” (Pamuk, 2016: 19)* gibi ifadelerle ustasına olan hislerini ifade eder. Cem’in kendisine başka bir baba bulma arzusu aslında iğdiş edilme korkusunu içinde büyütme ve bu korkuyla babayı devirip kendisini var etme isteğidir. ‘Oedipus Efsanesi’ndeki gibi babasız kaldığımızda önce kendimize baba bulmalıyız ki, sonra onları öldürüp kendimizi var edebilelim.

Pamuk, Cem'in Oedipus ile bağlantısını, bir akşam ustasına anlattığı 'Oedipus Miti' ile başlatır. Cem'e göre Oedipus bir hikâyeyi ve bir kehaneti boşa çıkarmaya çalıştığı için babasını öldürmüştü. Oedipus eğer Kâhin'in başına bunlar gelecek diyerek söylediklerini ciddiye almayıp gülüp geçseydi; belki de evinden, yurdundan kaçıp yollara düşmeyecek, Kral babasıyla da yolda bilmeden rastlantıyla karşılaşp onu öldürmeyecekti. Mahmut Usta, 'Oedipus Miti'nden hiç hoşlanmaz.

Cem'e Yusuf Peygamber'in ve kardeşlerinin hikâyesini anlatır. Babası tarafından çok sevilen Yusuf'un kardeşleri tarafından nasıl kıskanılıp kuyuya atıldığını anlatır. Baba Yakup'un çocukları arasında adil olmadığını da vurgular. Mahmut Usta, "Bir baba adil olmalıdır" der. "Adil olmayan baba evladını kör eder" diye de ekler (Pamuk, 2016: 35). Bu söz Cem'i huzursuz eder ve anlam veremez. Yıllarca da kendi kendine Mahmut Usta'nın niçin böyle söylediğini düşünür.

Cem araziye yakın bir mesafede yer alan kasabaya indiğinde 'Sarı Çadır' denilen yerde tiyatro oyunu sergileyen Kırmızı Saçlı Kadın, Gülcihan'la tanışır ve ona âşık olur. Bu kadın kendisinden yaşça büyüktür. "Otuz üç yaşındaydı; yani benim yaşadığımın tamı tamına iki mislini yaşamıştı; ama on mislini yaşamış gibiydi" (Pamuk, 2016: 72).

Oedipus, mitte öz annesi Iokaste ile bilmeden ilişkiye girerken Pamuk romanda, belli ki okuyucunun değer yargılarına saygı adına, annesi yerine Cem'in babasının eski sevgilisi figürünü kullanmıştır. Cem, Kırmızı Saçlı Kadın ile tanıştığı zaman Mahmut Usta ile ilişkisi zarar görür. Usta onun kasabaya indiğinde akşamları geç gelmesine, üstelik tiyatro oyununu seyretmesine izin vermez. Cem, Mahmut Usta'dan hem korkmakta hem de Kırmızı Saçlı Kadın'ı aklından çıkaramamaktadır:

"Kırmızı Saçlı Kadın'a ilgimi fark ederse Mahmut Usta'nın bana karışacağı ve onunla çatışabileceğimizi de korkuyla hissediyordum. Babamdan Mahmut Usta'dan korktuğum gibi bir kere korkmamıştım. Bu

korku yüreğime nasıl yerleşti bilmiyordum, ama Kırmızı Saçlı Kadın'ın bu duyguyu arttırdığını da anlıyordum" (Pamuk, 2016: 54).

Ustasının davranışlarını kısıtlaması Cem'i tedirgin ederken Cem'den habersiz tiyatro oyununa girmesi ve bunu daha sonra Kırmızı Saçlı Kadın'dan öğrenmesi Cem'in hiç hoşuna gitmez. Bu olay Mahmut Usta'yı Cem'in karşısına rakip olarak çıkarır. Cem'in Kırmızı Saçlı Kadın ile ilişkisi ilerledikçe Mahmut Usta'ya karşı kıskançlık, öfke ve nefret duymaya başlar.

"Freud açısından her birimizin son tahlilde açgözlülüğün sonuçları karşısında korkan, Fallus'unu kıskançlıkla koruyan ve arzulamaktan ötürü suçluluk duyan, yine de arzulayan ve açgözlü çocuklar olduğunu söyleyebiliriz, işte Freud Oedipus renkleriyle bizlerin iç yüzünü böyle resmeder: açgözlü, korkak ve suçluluk duyan çocuklar (...)" (Nasio, 2005: 61).

Cem'in, Kırmızı Saçlı Kadın ile birlikte olduğu gecenin sabahında ustası kuyunun dibinde iken üzerine kova düşürüp onu ölüme terk edip kasabadan ayrılması zamanla suçluluk duygusuna dönüşür. Cem, baba gibi gördüğü ancak sevdiği kadından kışkırdığı ustasını karanlık kuyunun içinde ölüp ölmediğini bilmeden yalnızlığa terk eder:

"Erkek çocuğun kıymetli babasına olan aşkı ödipyen krizin başlangıcından çok daha evvel de vardır. Şefkât ve bağsal düşkünlük tüm odipus süreci boyunca devam eder ve bu süreçte arzu, sıkıntı ve nefret gibi diğer zıt duygularla yüzleşir, işte çocuğu oradan oraya savurup, nevrozunu tetikleyen de bu birbiriyle çelişkili hislerin eş zamanlı yaşanmasıdır. Çocuk veya yetişkin, nevrozlu kişi aynı anda hem babasını sever hem ondan çekinir hem onu arzular hem de ondan nefret eder" (Nasio, 2005: 53).

"İçimde bir suçluluk, hatta kötülük yokmuş gibi yaparsam, yavaş yavaş kötülüğü unutturdum. Böylece hiçbir şey olmamış gibi yapmaya başladım. Hiçbir şey olmamış gibi yaparsanız ve gerçekten de hiçbir şey olmuyorsa, hiçbir şey olmaz sonunda" (Pamuk, 2016: 89).

Kahramanımızın yaşanan bu olayı unutmaya çalışması bizi 'Oedipus Kompleksi'nin tam ortasına getirir. Trajedide Oedipus'un babasını öldürüp annesiyle evlenmesini öğrenip gözlerini kör etmesi gibi, Cem de kendi yapmış olduğu kötülüğü görmemek için körleşir. Ancak Cem kendini ustası üzerinden tanımlamaya çalışır ve hayatı boyunca da onu unutamaz.

Cem, Öngören'den ayrıldıktan sonra üniversiteye girer. Başarılı bir metalürji mühendisi olur. Ayşe isminde bir kızla evlenir. Mutlu bir evliliği olan çiftin çocukları olmaz. Ancak bir e-posta adresinden yıllar önce bir gece birlikte olduğu Kırmızı Saçlı Kadın'dan Enver adında bir çocuğu olduğunu öğrenir. Enver de aynı babası Cem gibi babasız büyümenin öfkesini içinde taşır. *Şehname* eserindeki Rüstem ve Sohrap hikâyesindeki oğul Sohrap gibi babasını aramaya koyulur. Ancak aralarındaki fark Enver'in babasını kendisini kanıtlamak için görmek istemesidir. Cem hem iş için hem de oğlunu görme bahanesiyle Öngören'e gider. Ustasının o olaydan sonra sakat kaldığını ancak birkaç yıl önce öldüğünü öğrenen Cem oğlunu merak eder. Fakat oğlu önce kendisini başka biri olarak tanıtır. Amacı önce babasının nasıl bir adam olduğunu görmektir. Cem bir zamanlar ustasını ölüme terk ettiği kuyuya gitmek isteyince ona eşlik eden kişi oğlu olur. Cem genç adamla konuşmanın hararetli bir yerine geldiğinde karısından gelen bir telefonla da yanındaki genç adamın oğlu Enver olduğunu anlar. Artık babasına hesap sorma zamanının geldiğini düşünen Enver, babasız geçen yılların onun için ne kadar zor olduğunu sorgular. "*Babasız büyürsen, âlemin bir merkezi ve sınırı olduğunu anlamaz, her şeyi yapabileceğini sanırsın ama bir süre sonra ne yapacağını bilemezsin*" (Pamuk, 2016: 161). Enver bu sözlerle mektubuna cevap vermeyen hiç görmediği babasına, Cem'e seslenmektedir. İlginç olan babasının da farklı bir şekilde babasızlıktan mustarip olmasıdır. Cem ergenlik çağında 'Oedipus Kompleksi'ni nevrotik bir seviyede yaşamış, babanın veremediklerine karşı duyduğu öfkeyi bastırmıştır. Enver'in ise babasını ilk görüşüdür. Aslında iki baba sorunsalında da ortak bir yön

hakikat arayışıdır. ‘Oedipus Miti’nde de Rüstem ve Sohrap hikâyesinde de amaç gerçeği aramaktır. Sohrap’ın da Oedipus’un da amacı yollara düşüp hakikati aramaktır. O gece kuyunun başındaki hesaplaşmada Enver, Cem’e kızdığı zamanlar kendisini kör etmek istediğini söyler: “Sana kızdığım zamanlar aslında seni kör etmek geliyor içimden. (...) Bir babada dayanılmayacak yan hep seni görmesi!” (Pamuk, 2016: 170). Cem, babanın bakışı güzel bir şey olmalı, diye cevap verdiğinde ise Enver: “Gerçek bir babaysa! Gerçek bir baba adil olmalı. Sen gerçek bir baba bile değilsin. Önce gözlerini kör etmek geliyor benim içimden, diye karşılık verir” (Pamuk, 2016: 170).

Cem adil olmayan baba sözünü ilk kez Yusuf Peygamber ve kardeşlerinin hikâyesini anlatan Mahmut Usta’dan duymuştur.

Freud ise bu bağlamda ilk cinsel itkimizi annemize, ilk nefretimizi ve öldürme isteğimizi de babamıza yöneltmenin hepimizin kaderi olduğunu düşünür. Bunu doğrularcasına, Cem de kendi Oedipus hikâyesini yaşar ve kuyunun başında oğlu Enver tarafından kendi cebinden çıkan silahla gözünden vurulur.

Sonuç

Psikanalitik kuram, psikoloji biliminin bilince olan yaklaşımını bilinçdışı süreçlere doğru genişleten Sigmund Freud tarafından geliştirilen 20. yüzyılın başlarında yayılan bir kuramdır. Freud’un cinsellik kavramına dayandırarak oluşturduğu kuram, birçok yazar ve sanatçıya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Pek çok yazar ve sanatçı “Oedipus Kompleksi” başta olmak üzere Freud’un özellikle çocuk gelişimine dair ortaya koyduğu iddialarına, eserlerinde yer vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla Freud’un, gerçekleştirdiği fikirler doğrultusunda insan ruhunun temel olgularının, sanatçı ve yapıtının anlaşılmasına yardımcı olduğu görülmeye başlanmıştır.

Orhan Pamuk’un *Kırmızı Saçlı Kadın* adlı romanı da Freud’un ‘Oedipus Kompleksi’ temelinde baba-oğul ilişkisi sorunsalını ele alır. Pamuk

romanda Cem'in hayat hikâyesini, babasını öldürüp annesiyle evlenen Oedipus ile Firdevsi'nin Rüstem ve Sohrap hikâyesinde, babası Rüstem tarafından öldürülen oğul Sohrap'ın efsanesi etrafında âdeta bir ağ öreerek anlatır.

Baba olgusunun sorgulandığı romanda baba özlemi çeken Cem, babası yerine koyduğu Mahmut Usta'yı kuyuda ölüme terk eder. Babası ile aynı kaderi paylaşan Enver ise Cem'i ilk kez gördüğü gün aynı Oedipus'un, babası Laios'u öldürdüğü gibi öldürür. Aralarındaki tek fark Enver'in, Cem'in babası olduğunu bilmesidir. Oysa Oedipus öldürdüğü kişinin babası olduğunu sonradan öğrenir.

Romanda karakterlerin yaptığı seçimler ve sürdürdükleri yaşamlar, 'Oedipus Kompleksi'nin geçmişte sadece belli bir dönemi kapsamadığını, hayatlarının bir parçası olduğunu gösterir.

Kaynakça

- BERGER, Arthur Asa (2014), *Kültür Eleştirisi: Kültürel Kavramlara Giriş*, Özgür Emir (Çev.), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- CEBECİ, Oğuz (2004), *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- DEMİR, Ömer, ACAR, Mustafa (1997), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Konya: Vadi Yayınları.
- ERTÜZÜN, M. Işıl (2012), *Baba İşlevi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FREUD, Sigmund (1996), *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış*, Kamuran Şipal (Çev.), İstanbul: Cem Yayınevi.
- FREUD, Sigmund (2009), *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, Ali Nahit Babaoğlu (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2009), *Düşlerin Yorumu, I*, Emre Kapkın (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, Sigmund (2010), *Düşlerin Yorumu II*, Emre Kapkın (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.

- FREUD, Sigmund (1999), *Sanat ve Edebiyat*, Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın (Çev.), İstanbul: Payel Yayınları.
- FROMM, Erich (2015), *Rüyalar, Masallar, Mitler*, Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- NASİO, J. D. (2005), *Oedipus Psikanalizin En Önemli Kavramı*, Canan Coşkan (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- OCTAVE, Mannoni (1992), *Sigmund Freud*, Veysel Atayman, Turgay Kurultay (Çev.), İstanbul: Alan Yayıncılık.
- PAMUK, Orhan (2016), *Kırmızı Saçlı Kadın*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.